

Олег Михайлович ПЕТРЕЧКО,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
всесвітньої історії Дрогобицького державного
педагогічного університету ім. Івана Франка

РОЗВИТОК МОНАРХІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ІМПЕРАТОРА КАЛІГУЛИ

Постать імператора Калігули завжди викликала і продовжує викликати великий інтерес у істориків. Плутарх у біографії Антонія [LXXXVII, 8] вказував на великий резонанс, який мало коротке правління Гая. Він народився у військовому таборі, легіонери прозвали його “Калігула” (“чобіток” від *caliga* – лат. – солдатський чобіт; згодом він відкине це прізвисько), бо батьки, щоб прихилити до нього воїнів, одягали його як солдата [Sen., de constantia sapientis, 18,4; Tac., Ann. I,41]. Його ім'я стало одіозним. Р.Аугет говорить, що Калігулі були притаманні усі вади, які лише можна собі уявити у поганого правителя [4, 37]. Справді, античні автори змаловали його образ не шкодуючи темних барв. У сучасній історіографії висловлюються певні застереження з цього приводу [8, 9 ff.]. Сприятливо для образу Калігули трактуються страшні та непристойні подробиці, що торкаються цього імператора [7, 251]. Г.Хафнер звертає увагу на те, що навіть опис зовнішності Калігули у Светонія не відповідає мармуровим портретам та зображенням на монетах [2, 140]. Проте, свого часу Артур Стронг зазначив, що зображення Калігули не є належним чином ідентифіковані – більшість зображень, що вважаються його, є в основному портретами молодого Августа [10, 361]. В одній із найновіших публікацій Том Стевенсон, подаючи зображення імператорів династії Юліїв-Клавдіїв, оминає Калігулу [9, 45 ff.]. На проблему достовірності інформації джерел звертає увагу і О.Єгоров [1, 160, прим.36].

З огляду на те, що не збереглись присвячені відповідному періоду книги Анналів Таціта, найважливішими джерелами до вивчення даної теми є життєпис Калігули, укладений Светонієм, та 59 книга Діона Кассія. Цінні відомості містяться в інших творах цих авторів, а також у роботах Таціта, Йосифа Флавія, Плінія Старшого, Сенеки

та ін. Епіграфічний матеріал можна розшукати як у традиційних *Inscriptiones Latinae selectae* чи *Corpus Inscriptionum Latinarum*, так і у тематичній збірці – *Documents illustrating the principates of Gaius, Claudius and Nero*.

Майбутній імператор Гай Юлій Цезар Калігула народився 31 серпня 12 р. н.е. Його мати – Агриппіна Старша – була онукою Августа, батько – Германік – онуком Антонія та Октавії, сестри Августа. У віці семи років Гай втратив батька, виховувався спершу матір'ю, а згодом, після її заслання, – бабцею Антонією. Юнакові довелось пережити смерть матері, старших братів і продовжувати життя в стані непевності. Будь-яка необережна дія чи навіть слово могли коштувати йому свободи, а то й життя. Малоімовірною видається історія про спробу заколоти Тіберія, причому останній знав про це, але не вжив репресивних заходів [Suet., Calig. 12,3]. Таким чином, формування особистості Гая відбувалось у надзвичайно складних умовах, і це позначиться згодом на його правлінні.

Гай прийшов до влади 18 березня 37р. н.е. – саме тоді починається відлік його трибунських повноважень. Ця подія викликала у народі загальне піднесення, яке, здається, передалось і йому. Перші дії нового принцепса виправдовували найсміливіші сподівання, які покладались на сина популярного в народі Германіка. Гай, що мав ораторські здібності [Tac., Ann., XIII,3], виголосив промову під час поховання Тіберія, привіз останки матері та братів до Риму і розмістив їх в урнах у мавзолеї Августа. Місяць вересень він назвав Германіком, на честь свого батька. Тіберія Гемелла, онука імператора Тіберія, в день його повноліття він усиновив і поставив *princeps iuventutis* [Suet. Calig. 15, 1-2]. Своім колегою по консулату на два місяці Гай узяв свого дядька Клавдія, який був лише римським вершником [Suet. Calig. 15, 2; Claud. 7; DIPGCIN, 2]. Щоб здобути любов народу він помилював засуджених і страчених; за всіма звинуваченнями, що залишилися від минулих часів, оголосив амністію; документи стосовно справ його матері та братів приніс на форум і спалив, закликавши богів за свідків, ніби нічого в них не читав і не рухав; донос про замах на його життя навіть не прийняв, заявивши, що він нічим і ні в кому не міг викликати ненависті і його вухо для донощиків закрито [Suet. Calig. 15, 4].

Твори Тіта Лабієна, Кремуція Корда, Кассія Севера, що були знищені за постановою сенату, він дозволив розпукати, зберігати і читати, заявивши, що для нього є найважливішим, щоб жодна подія не була втрачена для нащадків [Suet. Calig. 16,1].

Щоб показати, що жодної доброї справи він не залишить без заохочення, він дав винагороду у розмірі 800 тис. сестерцій відпущениці, яка під найжорстокішими тортурами не дала свідчень проти свого патрона. За всі ці його діяння сенат, серед інших почесностей, присвятив йому золотий щит, який певного дня щороку жрецькі колегії повинні були вносити на Капітолій у супроводі сенату, а хлопчики і дівчата знатного походження мали в цей час оспівувати чесноти правителя. День його приходу до влади мав відтепер іменуватись Паріліями на знак другого заснування Риму [Suet. Calig. 16, 4]. Натомість сенатори теж одержали деякі привілеї. Вперше в театрі сенатори починають сидіти не на голих дошках, а на диванних подушках. Їм було дозволено носити під час вистав головні убори за фессалійською модою, щоб усунути дискомфорт від сонячного проміння. Коли сонце палило особливо нещадно, вистава переносилась у *diribitorium* – споруду, що використовувалася спершу для підрахунку голосів, поданих у коміціях, а потім для роздачі грошей та продовольства народу і для виплати жалування солдатам. В такому випадку там ставилися лавки в кілька ярусів [Dio Cass. 59, 7, 8-9].

Оскільки після репресій Тіберія зменшилося число римських вершників, Гай Калігула зібрав видних громадян із заможних сімей з усієї імперії, тобто навіть з-за меж Італії, і зарахував їх до *ordo equestris*. Деяким із них він дозволив носити сенаторський одяг до того, як вони пройшли якусь із магістратур, що давали входження до сенату [Dio Cass. 59, 9, 5]. Спробував Гай відновити народні збори і повернути їм вибори посадових осіб, а останнім дозволив вільно творити суд, без жодних запитів з боку принцепса [Dio Cass. 59, 9, 6; Suet. Calig. 16, 2]. Популярність Гая в народі зростала завдяки його політиці щодо видовищ та роздач. Не раз він влаштовував гладіаторські бої, постійно давав театральні вистави, циркові змагання, що тривали зранку до вечора, а перерви були зайняті троянськими іграми [Suet. Calig. 18]. У кінці серпня 37 р., під час освячення

Гаєм храму Августа, хлопчики із знатних сімей та незаймані дівчата, обоє батьків яких були живі, співали гімн, сенатори зі своїми дружинами і народ бенкетували, і все це супроводжувалося різноманітними видовищами. Були тут не лише усі види музичних розваг, але й кінні перегони, що тривали протягом двох днів, двадцять забігів першого дня і сорок другого, бо це збігалося з днем народження імператора (останній день серпня). Було показано 400 ведмедів, убитих із цієї нагоди, і стільки ж диких звірів з Лівії. Хлопчики знатного походження брали участь у троянських іграх, а шість коней тягли тріумфальну колісницю, якою правив сам імператор, чого ніколи не траплялося раніше [Dio Cass. 59, 7, 1-4]. Дарунки за заповітом Тіберія, хоча він і був оголошений недійсним, і навіть за заповітом Лівії, який ще Тіберій оголосив недійсним, він виплатив повністю і беззастережно [Suet. Tib. 51, 2; Calig. 16, 3].

Однак невдовзі нестача грошей поставила перед Калігулою питання: де їх взяти? Один час він захопився ідеєю добувати золото з *auripigmentum*. У Сирії його викопували живописці з верхнього шару ґрунту, він мав колір золота, і був крихкий, як слюда. Гай наказав розплавити велику кількість цієї речовини і справді одержав щире золото. Однак, була його така мізерна кількість, що, незважаючи на низьку ціну *auripigmentum* (за фунт (327,45 г.) – 4 динарія (близько 16 г. срібла)), Гай зазнав серйозних збитків [Plin. NH 33, 22]. Таким чином, фінансова ситуація продовжувала ускладнюватися. Ще недавно Гай скасовував уже існуючий податок [Dio Cass. 59, 9; 7]. Проте його наступні дії дали підстави Светонію сказати, що жодна річ і жоден чоловік не залишилися без податку. За все істинне, що продавалось у місті, стягувалося тверде мито; зі всякої судової справи заздальгідь бралась 1/40 суми, що оскаржувалась, хто ж відступався або домовлявся без суду – тих карали; носії платили 1/8 денного заробітку; повії – ціну одного статевого акту; до цієї статті закону було додано, що такий податок повинні сплачувати і всі ті, хто раніше заробляв гроші проституцією чи звідництвом, навіть якщо пізніше вони взяли законний шлюб [Suet. Calig. 40]. Причому ці податки були оголошені усно, але не вивішені письмово. Це давало змогу мати ще й додатковий дохід за рахунок штрафів із тих, хто не платив податків через брак точної інформації

про них. Принцепс сам відкрив на Палатині будинок розпусти, який під примусом відвідували як клієнти, так і ті, хто їх обслуговував [Suet. Calig. 41, 1].

Відчувши інтерес до добування грошей, Гай почав використовувати з цією метою різноманітні способи. Нагнавши жаху на всіх, хто складав заповіти, він змусив навіть незнайомих людей публічно оголошувати його спадкоємцем поряд із родичами, батьки називали його спадкоємцем поряд із дітьми. Вважаючи знуцанням, що після такого оголошення вони продовжують жити, багатом із них він надіслав отруєні ласощі. Якщо ім'я принцепса в заповіті не вказувалось, але знаходились такі, що стверджували, ніби чули, як померлий висловлювався про включення імператора до заповіту, такий заповіт анулювався. На торгах, які він влаштовував, для розпродажу пропонувалось усе, що залишалось після великих видовищ. Гай сам встановлював ціни і піднімав їх до того, що дехто, змушений до якоїсь покупки, втрачав на ній весь свій маєток і вдався до самогубства. Продаючи речі, що належали колись Августу, Тіберію, його сестрам (після їх засудження), він значно завищував їх ціну, мотивуючи тим, що цими речами користувались такі видатні люди [Dio Cass. 59, 21; Suet. Calig. 38-39].

Витративши практично всі гроші Риму та Італії, зібрані з усіх джерел, які він міг хоч десь знайти, а також тому, що ці джерела доходів не відновлювались, а на нього тиснули його витрати, які не було чим покрити, Гай виїхав до Галлії. Офіційним приводом було те, що германці турбують цю провінцію своїми набігами. Справжньою ж метою було витягнути все, що можна, як із Галлії, так і з Іспанії [Dio Cass. 59, 1-2]. Всі ці кошти, які надходили від прикритого та неприкритого грабунку, йшли передусім на забезпечення його розкоші [4, 32]. Разом з тим, витрати на видовища починають скорочуватись [Suet. Calig. 26, 5]. Це, мабуть, викликало незадоволення в народі, на що Калігула реагував досить різко: він наказував у спеку зняти тент над цирком і не випускати глядачів із місць; натомі, що рухався ще до світанку в цирк і надто шумів, він наказав розігнати кийками, при цьому загинуло більше 20 римських вершників, стільки

ж заміжніх жінок і велика кількість іншого люду [Suet. Calig. 26, 4-5].

Окремо слід зупинитись на релігійній політиці Калігули. На відміну від Тіберія [Suet. Tib. 36] Гай Калігула відмовився від обережності Августа щодо східних культів. За його правління у Римі було започатковано святкування на честь Ізиди і принцепс сам, одягнутий у жіночий одяг, брав участь у встановлених ним містеріях [Joseph., Ant., XIX 30]. Нестійка психіка Гая під впливом загального запобігання, мабуть, не могла вже існувати в межах реалій. Гай сам себе перекоонує, а ніхто не заперечує, що він рівний богам, тобто – бог. Гай посвятив храм своєму божеству, призначив жерців, встановив вишукані жертви: павлинів, фламінго, тетеруків і т.п., кожному дню відповідала своя порода. В храмі він поставив свою статую на повний зріст і одягнув на неї власний одяг. Посаду головного жерця відправляли почергово найбагатші громадяни, спречались за це і платили за таку честь по 10 млн. сестерцій [Dio Cass. 59, 28; Suet. Calig. 22, 3].

Щоб зовнішньо бути схожим з богами Гай часто з'являвся з позолоченою бородою, тримаючи в руці знаки богів: блискавку, тризубець, жезл; а інколи він виходив у одязі Венери [Dio Cass. 59, 26; Suet. Calig. 52]. Гай наказав привезти з Греції зображення богів, у тому числі навіть знамениту статую Зевса Олімпійського роботи Фідія, щоб зняти з них голови і замінити своїми. Палатинський палац він продовжив до самого форуму, а храм Кастора і Поллукса перетворив на його вестибюль. Часто він стояв між статуями близнюків, приймаючи божеські почесті від відвідувачів. Його почали називати Юпітером Латинським [Dio Cass., 59, 28; Suet. Calig. 22,2; 57,1]. Гай наказав поставити свою статую в Єрусалимському храмі, що викликало гостру реакцію іудеїв [Joseph., Bell. Jud. II, 10, 1; Tac., Hist. V, 9]. Ситуація з іудеями крім усього іншого показує, наскільки далекий був Гай від розуміння проблем народів, що населяють імперію [3, 173; 5, 309-311]. На монетах Гая називають θεός (гр. – бог), йому споруджується храм у Мілеті [Dio Cass. 59, 28], а восени 40 р. два храми було збудовано йому у самому Римі, один сенатом, інший – ним самим [6, 663].

Мабуть, зміна внутрішньої політики Гая була викликана не якоюсь однією причиною. До певної міри це була неадекватна реакція на зміну ставлення до нього у суспільстві. Щоб зрозуміти трансформацію Гая та його політики, слід брати до уваги той тиск, якого зазнавала психіка юнака в період правління Тіберія. Важким ударом для принцепса стала смерть 10 червня 38 р. н.е. його сестри та коханки Друзілли [Suet., Calig. 24,2]. Очевидно, сукупність ряду факторів стала своєрідним каталізатором авторитаризму Калігули.

Найбільш яскраво зміна внутрішньої політики Гая простежується у його взаєминах із сенатом. Деяких senatorів, що займали найвищі посади, зодягнених у тоги, він змушував бігти за своєю колісницею подекілька миль, прислужувати йому за обідом. Інших він таємно стратив, але продовжував запрошувати їх, ніби вони були живі. Консулів, які забули видати едикт про день його народження, він позбавив посади, і протягом трьох днів держава залишалася без вищої влади [Suet., Calig. 26, 2-3]. Цей епізод мав місце у 39 році. Того року сам Гай 30 днів був консулом [Dio Cass. 59, 13, 2; Suet., Calig. 17, 1]. Протягом шести місяців консулом був Луцій Апроній Цезіан [Dio Cass. 59,13,2]. Усуненими консулами, найбільш імовірно, були Квінт Санквіній Максим та Гней Доміцій Корбулон, у майбутньому знаменитий полководець [DIPGCIN, 2]. Одного з них 2 вересня замінив Гней Доміцій Афер. Калігула покарав тих консулів, які святкували річницю перемоги біля Акцію, за те, що вони святкують поразку Антонія, а тих, які цього не робили, – за те, що вони не святкують перемогу Августа [Dio Cass. 59, 20]. Ми зазначали, що родичами Калігули були і Антоній і Август. Таке ставлення до консулів не могло не викликати незадоволення senatorів. Однак Гай уже і не прагнув дотримуватись лінії на співпрацю з сенатом.

Остерігаючись проконсула Африки Марка Сілана (тесть Калігули, консул 19 р. н.е. [DIRAT, 41]), Гай відібрав контроль над легіоном, розташованим у цій провінції, від проконсулів – представників сенату, і передав його спеціально призначеному легату. Їм обом однаковою мірою було надано право роздавати нагороди і заохочення, через що їх обов'язки переплелись, а це викликало

взаємну ворожнечу між ними [Tac., Hist. IV, 48]. До речі, це був останній легіон, котрий ще залишався під контролем сенату.

Репресіями Гай Калігула явно перевершив Тіберія. Квестора Бетілієна Басса, безпідставно звинуваченого в зраді, він наказав бичувати, зірвати з нього одяг і кинути під ноги солдатам, щоб їм було на що спиратись, завдаючи ударів [Sen., De ira, III, 18; Suet., Calig. 26, 3]. У 40 р., повертаючись із Галлії, він видав едикт, яким оголосив, що повертається лише для тих, хто його бажає, для вершників і народу, для сенату ж він не буде більше ні громадянином, ні принцепсом. Будь-кому з сенаторів було заборонено виходити йому назустріч [Suet., Calig. 49, 1-2]. Багатьох громадян із перших станів він таврував розпеченим залізом, заслав у копальні, на дорожні роботи, кинув диким звірам, посадив у клітки, перерівав навпіл пилкою. Часто провинною їх було лише те, що вони погано відгукувались про його видовища або ніколи не клялися його генієм. Калігула віддав наказ убити усіх, хто перебував на засланні. За наказом принцепса було вчинено розправу над сенатором Скрібонієм Прокулом. Коли той заходив у курію, до нього підійшов відпущеник імператора Протоген, який у відповідь на його привітання вигукнув: "Як ти насмілився вітати мене, ненавидячи імператора!" Сенатори накинулись на Скрібонія, вигукуючи "ворог батьківщини!" Калігула заспокоївся лише тоді, коли побачив, як тіло вбитого протягнули вулицями і кинули перед ним [Dio Cass. 59, 26; Suet., Calig., 28]. Пояснити поведінку Калігули можна якоюсь патологією. Діон Кассій зазначає, що Гай дуже захоплювався смертю інших і мав ненаситне прагнення спостерігати кров [Dio Cass. 59,10; 2-3].

Ми підійшли до питання, яке цікавило багатьох дослідників: чи був Гай психічно здоровим. Античні автори стверджують, що Гай не тішився ні здоров'ям тіла, ні духу. Затуманення свого розуму він відчував сам і не раз мав намір відійти від справ, щоби очистити мозок. Думали, що його впоїла Цезонія зіллям, яке повинно було пробудити в ньому кохання, але викликало божевілля [Joseph., Ant. XIX,2,4; Suet., Calig. 50,2]. Нам видається, що поставити сьогодні діагноз хвороби Калігули вельми складно. Можемо припустити, що Гай, із нестійкою психікою, справді на якомусь етапі повірив, нібито він вищий за інших людей і може не зважати на норми

моралі та права, яких ті дотримуються. Юристи не мали права перечити йому чи дозволяти собі висловлювати свою точку зору, оскільки він був утіленням права і єдиним джерелом прийняття рішень [Suet., Calig., 34, 2]. Гай перестає зважати на будь-які формальності, причому його дії часто видаються абсолютно невмотивованими.

Гай ввів практику *proskynesis* – східного звичаю падіння ниць перед правителем і цілування його ніг або підлоги біля них. Ініціатором введення цього звичаю щодо Гаю був Луцій Вітеллій, консул 34 р. н.е. [DIRAT, 43; Dio Cass. 59, 27; Sen. de benef. II, XII; Tac., Ann. VI, 32]. Така політика принцепса викликала незадоволення в суспільстві, особливо в його верхніх прошарках. Це вилилось у низку змов. Однак слід мати на увазі, що багато хто, кого звинуватили в причетності до змов та заколотів проти принцепса, насправді загинули через своє багатство [Dio Cass. 59, 21, 4]. Одним із перших був знищений Лентул Гетулік, що мав надзвичайно добру репутацію і десять років був намісником у Германії. Загинув він через надто добре до себе ставлення солдатів [Dio Cass. 59, 22; 5-6]. Іншою жертвою став улюбленець Гаю Емілій Лепід, який крім усього іншого був ще і його зятем як чоловік Друзіллі. Гай дозволив йому бути кандидатом на посади на 5 років раніше, ніж це допускалося законом, і говорив про нього як про свого спадкоємця. Лепід був страчений за звинуваченням у змові, його езекутором був трибун Декстр. З нагоди його страти Гай видав солдатам гроші, немовби переміг якихось ворогів, і послав три кинджали в храм Марса Месника (Mars Ultor) в Римі [Dio Cass. 59, 22; 6-8; Sen., Epist. Mor. IV, 7].

Певний час Гаю вдавалось захистити себе від змов [Suet., Calig. 56, 1]. Зокрема, одну з них видав Аніцій Церіал [Tac., Ann., XVI, 17]. Силою, якій принцепс довіряв, була преторіанська гвардія. Гай збільшував її чисельність. Можливо, за нього (або за Клавдія) число преторіанських когорт було збільшено з 9 до 12. Однак пам'ятаючи про Сеяна і Макрона, він розділив цю префектуру між двома особами [6, 658, 4]. Але, і серед преторіанців було багато тих, хто його боявся і ненавидів. Серед них Кассій Херея, трибун

преторіанської когорти, над яким, незважаючи на його похилий вік, Гай не переставав всіляко знущатись [Suet., Calig. 56, 2].

Успішна змова проти Гая була організована дуже ретельно. Серед її учасників було багато сенаторів, у тому числі майбутній консул Валерій Азіатік. Учасником змови був впливовий відпущеник Калігули – Калліст. Одночасно було підготовлено три замаху [Dio Cass. 59, 29; 1; Joseph., Ant. XIX, 3; 14]. 24 січня 41 р., опівдні, Гай був убитий змовниками. На допомогу йому кинулись носильники, а згодом германці-тілоохоронці, але було надто пізно [Dio Cass. 59, 29, 5-7; Joseph., Ant. XIX, 1,14; Suet., Calig. 58-59].

Правління Калігули було новим етапом у розвитку системи принципату. Вперше принцепс відкрито протиставив себе сенатові. Цілком правильно О.Єгоров характеризує принципат Калігули як спробу ліквідувати дуалізм і встановити абсолютну монархію [1, 166]. Однак, на даному етапі така політика викликала спротив різних верств римського суспільства. У суспільстві були сили, готові ліквідувати принципат. Мабуть, у серцях багатьох людей ще тоді жило бажання відновити давню республіку [Suet., De gram. et rhet. 30]. Це зумовило включення механізму репресій. Античні автори, мабуть, вірно передали суть принципату Калігули. Однак, підходячи упереджено до особи самого принцепса, вони акцентували не на протистоянні імператора та сенату, а на перетворенні чудового хлопця на тирана.

Dio Cass. – Dio's Roman History/ With an Engl. transl. by E.Cary.– London; Cambridge; Massachusetts, 1924.– Vol. VII.

DIPGCIN – Smallwood E.Mary. Documents illustrating the principates of Gaius, Claudius and Nero.– Cambridge, 1967.

DIRAT – Documents illustrating the reigns of Augustus and Tiberius. Collected by Victor Ehrenberg and A.H.M.Jones. Second edition.– Oxford, 1955.

Joseph.– Josephus Flavius: In 10 vol./ With an Engl. transl. by L.H.Feldmann.– Cambridge; London, 1981.

Plin.– C.Plinii secundi. Historiae naturalis.– Poznań, 1845.– T. I-X.

Sen.– De Sénèque. Le philosophe. Collection des Auteurs Latins.– Paris, 1838.

Suet.– Suetonius Tranquillus, Gaius. The twelve Caesars/ Rev. By M.Grant, transl. by R. Graves.– London, 1979.

Tac.– Tacitus, Cornelius Publius. P.Cornelii Taciti libri qui supersunt/ Ed. E.Koestermann.– Lipsiae, 1960-1962.– Vol. I-II.

1. Егоров А.Б. Рим на грани эпох. Проблемы рождения и формирования принципата.– Л.: Издат. Минздрав. университет, 1985. – 225с.
2. Хафнер Г. Выдающиеся портреты античности. 337 портретов в слове и образе.– М.: Прогресс, 1984. – 312с.
3. Alston R. Philo's in Flaccum: ethnicity and social space in Roman Alexandria // Greece and Rome.– 1997.– № 2.– P. 165-175.
4. Auguet R. Kaligula czyli władza w ręku dwudziestolatka.– Warszawa: PIW, 1990. 164р.
5. Bell I.H. Egypt under the early principate/ The Cambridge Ancient History.– Cambridge, 1934.– V.X.– P.284-315.
6. Charlesworth M.P. Gaius and Claudius / The Cambridge Ancient History.– Cambridge, 1934.– V.X.– P. 653-701.
7. Keaveney A. Roman History /Subject reviews/: Die römischen Kaiser. 55 Historische Portraits von Caesar bis Iustinian.– Munich, 1997 // Greece and Rome.– 1998.– № 2.– P. 250-251.
8. Lindsay H. Suetonius Caligula.–London: Bristol cleas sical Oress.1993.–189р.
9. Stevenson T. The “problem” with nude honorific statuary and portraits in late republican and Augustan Rome// Greece and Rome.– 1998.– № 1.– P. 45-69.
10. Strong A. Roman sculpture from Augustus to Constantine.– London: Tuckworth and C; New York. Charles scribner's. – 1907.

Олег Петречко. Розвиток монархічних тенденцій у період правління імператора Калігули. Стаття присвячена внутрішній політиці імператора Калігули. Показано зміни у взаєминах принцепса і сенату, релігійній політиці. Посилення авторитарних тенденцій викликало спротив вищих верств римського суспільства. Нижчі верстви були незадоволені скороченням видовищ, до чого призвели фінансові проблеми. Єдиною формою боротьби для сенату залишалися змови, що викликало репресії з боку імператора. Позбувшись будь-якої соціальної опори, Гай загинув від рук тих, хто ex officio повинен був його захищати.

Олег Петречко. Развитие монархических тенденций в период правления императора Калигулы. Статья посвящена внутренней политике императора Калигулы. Показаны изменения во взаимоотношениях принцепса и сената, религиозной политике. Усиление авторитарных тенденций вызвало сопротивление высших слоев римского общества. Низшие слои были недовольны сокращением зрелищ, что было вызвано финансовыми проблемами.

Единственной формой борьбы для сената оставались заговоры, что вызывало репрессии со стороны императора. Потеряв какую-либо социальную опору, Гай погиб от рук тех, кто ех officio должен был его защищать.

Oleh Petrechko. Development monarchical tendencies in the period of emperor Caligula's rule. The article deals with home policy of emperor Caligula. The changes of the terms between princeps and the Senate are described. The changes of religious policy are described too. Opposition of higher strata of the Roman society was caused by intensification of authoritarian tendencies. Needy strata were displeased with reduction of spectacles which was caused by financial problems. The plots were the sole form of struggle of the Senate. It caused repression of the emperor. Gaius lost any social support and was assassinated by his formal defenders.